

KNALLEND HET HUIS UIT

Wim van Mulligen

'Ik zou mijn Sandra (15) terug willen zoals ze was voor haar twaalfde: lief, aanhankelijk, open, een allerliefst kind. Nu loopt ze twee keer in de week weg, ze komt wel terug hoor, maar ik ben zo bang dat ze 'n keer niet terugkomt. Het begon allemaal toen ze naar het VWO ging, ze kreeg vriendinnen die een verkeerde invloed op haar hadden. Wist ik maar wat er in dat koppetje omging. Ik voel mij machteloos.' Dit vertelt een moeder. Vader zit er wat meewarig bij, probeert af en toe wat te zeggen, maar houdt direct weer in wanneer de moeder verder gaat met haar verhaal.

Deze situatie zou uit kunnen lopen op nog veel ernstiger conflicten of inderdaad in een weglopen van het meisje. Het komt nogal eens voor dat er grote spanningen tussen ouders en kind ontstaan in de preadolescentie (puberteit). Dit artikel verkent deze situatie, onderzoekt de oorzaken en geeft handreikingen bij de behandeling van deze situaties.

De ervaring leert dat er in dergelijke situaties meestal sprake is van ernstige parentificatie. Allereerst verkennen wij het begrip parentificatie, vervolgens hoe dat kan leiden tot grote spanningen in de adolescentie.

Parentificatie

Na de tweede wereldoorlog raakte het groepsdynamisch denken erg in zwang (mede door de groepsdynamische studies in de oorlog), het gezinsdynamisch denken is daar een directe afgeleide van. Het gezin is een bijzonder soort groep (Minuchin, Palo Alto-groep).

Bij het bestuderen van de systeembewegingen (50-er jaren) binnen het gezin viel op dat kinderen in het gezin soms rollen kregen of op zich namen die eerder bij de ouders thuis hoorden dan bij kinderen. Soms schoten ouders tekort uit gebrek aan verantwoordelijkheid, soms konden ze niet beter ten gevolge van omstandigheden als handicap, ziekte of maatschappelijke problemen, waardoor de parentificatie ontstond.

De rollen die die kinderen op zich namen varieerden zeer. Soms waren kinderen de ouders van hun ouder (zorg, troost, steun), soms min of meer de vervanger van de afwezige of perifere partner (praatpaal, emotionele steun) of soms te veel de verzorger van de andere kinderen (oppas). In alle gevallen gaat het om ernstige belastende rollen, taken waar het kind uit loyaliteit aan voldoet omdat het in het geven aan de ouders niet anders kan.

Naarmate het systeemdenken ontwikkelt komt daar in de 60-er jaren bij de verantwoordelijkheid van het kind om het gezinssysteem in een wankel evenwicht in stand te houden. De rol die het kind vervult is noodzakelijk om alles te laten reilen en zeilen. Als deze rol weg zou vallen zou het systeem uit evenwicht raken, gedesoriënteerd. Het wegvallen van de rol wordt door ieder gezinslid koste wat kost voorkomen ook door het geparentificeerde kind zelf. Het betreffende kind mag niet uit die rol of de rol wordt adequaat door een ander kind overgenomen.

Parentificatie werd dus gezien als een voor de ontwikkeling van het kind schadelijk verschijnsel en moest zo snel mogelijk ongedaan gemaakt worden. Dit moest met name gebeuren door de ouders middels therapie terug te leiden naar hun ouderlijke verantwoordelijkheid.

Parentificatie: noodzakelijk en schadelijk

Het was Ivan Boszormenyi-Nagy die hier eind 60-er jaren een verdere nuanciering in aanbracht: parentificatie, in de brede zin van het woord, was noodzakelijk voor kinderen. Hoezeer ouders het helpende kind terugplaatsten in zijn kinderlijke positie, kinderen bleven zorgen. Ze doen het, of je dat wilt of niet. Dit is het onvoorwaardelijke geven van een kind aan zijn ouders. Dat onvoorwaardelijke maakt het kind daarmee enorm kwetsbaar. Het zet eigen belangen opzij ter wille van die van de behoeftige ouder. En wie van ons herkent zich hier niet in?

Er moet onderscheid gemaakt worden tussen constructieve en destructieve parentificatie. In de constructieve parentificatie geeft het kind of zorgt het kind voor een ouder binnen zijn ontwikkelingsmogelijkheden en daarbij kan de ouder zien wat het kind investeert en het daarvoor erkenning geven. De directe gevolgen daarvan zijn positief, ze zijn zelfs een levensnoodzaak voor het kind: het wordt gezien als betekenisvol, als iemand die een goede bijdrage levert aan het geheel (Freuds 'Funktionlust'). Het draagt bij aan zijn zelfafbakening (ik ben iemand, ik wordt gezien, ik besta) en zelfwaarde (ik doe ertoe, ik ben waardevol voor mijzelf en anderen). Dit geeft gevoel voor verantwoordelijkheid. Allemaal actuele thema's in onze samenleving en binnen de hulpverlening. Voorwaarde hierbij is dus wel dat ouders niet te véél vragen van het kind en 'zien' wat het kind geeft. Dit valt onder de verantwoordelijkheid van de ouders. Deze zijn op grond van het onrecht opgedaan of meegekregen in hun geschiedenis soms niet in staat om goed uit elkaar te halen waartoe zij verplicht zijn en wat zij nog zo verschrikkelijk te goed hebben en halen bij hun kinderen. Het essentiële maar tevens zo moeilijke van ouderschap is dat je als ouder niet alleen verantwoordelijk bent voor de balans van geven en nemen van jezelf maar ook voor die van je kind. Hoe jonger dat kind is hoe meer responsief je moet zijn naar het kind. Je moet niet alleen je eigen belangen behartigen maar ook die van je kind.

Bij destructieve parentificatie wordt de ontplooiing geblokkeerd, zowel cognitief (leren), sociaal (isolement), emotioneel (neerslachtig, stil) als biologisch (groeiachterstand). Het geven is niet meer passend, erkenning hiervoor geven maakt alleen maar meer destructief: jezelf helemaal opofferen wordt dan een identiteit(sstoornis).

Vormen van parentificatie

Parentificatie kan vele uitingsvormen hebben. Hierboven noemden we al het kind dat ouder van de ouder kan zijn, of partner van de ouder, of ouder van de andere kinderen. Van Mierlo e.a. in 'Leren over Leven in loyaliteit' noemt dit het zorgende kind, dat imponeert, wijs en ouwelijk is, geneigd tot sociale contacten met oudere kinderen en volwassenen en zich wat isolerend van peers.

Hiertegenover staat het 'verzorgde kind', het kind dat kind moet blijven omdat de ouder ouder moet blijven en geen uitdrukking weet te geven aan andere aspecten van zijn menszijn. Zonder zorgen is er bijna geen bestaansinvulling. Het kind vertoont kinderlijk, niet leeftijdsadequaat gedrag en is geneigd tot sociale contacten met jongere kinderen.

Oppenoorth ziet het 'zorgende kind' als actief geparentificeerd en het 'verzorgde kind' als passief geparentificeerd.

Vervolgens onderscheidt van Mierlo het perfecte kind, dat niemand tot last wil zijn, voorbeeldig als een 'Angel', zich aanpassend en zichzelf wegcijferend. Hiertegenover staat de 'zondebok', die lastig is, dwars ligt en spanning oproept, luidruchtig en overbeweeglijk (ADHD). Een echte 'Devil'.

Pedagogische structuur

De mate van structuur speelt een belangrijke rol in de opvoeding van kinderen. Structuur is voor kinderen een veiligheid van waaruit ze kunnen ontdekken wie ze zijn en wat ze kunnen. Het worstelen met grenzen is daar een wezenlijk onderdeel van. Wanneer die grenzen er niet zijn wordt hen systematisch tekort gedaan.

Meer dan ooit hebben ouders in deze tijd de behoefte om 'goede ouders' te zijn. Zij twijfelen daar enorm aan en gaan bij hun mondige kinderen te rade wat zij daarvoor moeten doen. Wanneer kinderen protesteren tegen grenzen realiseren ouders zich niet dat die grenzen er moeten zijn om ertegen te protesteren. Het is onjuist om die grenzen te verleggen of helemaal weg te laten. Enig schuldgevoel over een gebrek aan inzet naar de kinderen speelt nogal eens mee. Vroeger waren er ook meer externe factoren die de grens aangaven zoals sociaal-maatschappelijke regels of economische grenzen van de ouders, nu kan alles en moeten de grenzen van de ouders zelf komen.

Dit probleem komt in de jonge jaren van het kind al voor. Wanneer het op vierjarige leeftijd dan naar school gaat komt het daar voor het eerst structureel tegen die het thuis niet tegen kwam. Immers alles wat je wilde kon, zeker als je aandrong. Op school gaat dit dus fout lopen en de problemen zijn er thuis niet dus moet het wel aan de school of aan de leerkracht liggen. Niets is minder waar.

Knallende confrontaties

Destructieve parentificatie houdt het kind gevangen in een gezinssysteem. Het kan er met goed fatsoen, dat wil zeggen, zonder deloyaal te zijn, niet meer uit omdat het mede het wankele evenwicht moet bewaren.

Daarnaast is er sprake van grote biologische en cognitieve veranderingen wanneer een kind ongeveer 12 jaar wordt. Biologisch treedt de genitale fase in: ten gevolge van de lichamelijke veranderingen ontstaat de drang om de wereld in te gaan, peers te zoeken en je kansen te leren kennen en herkennen, bij anderen dan de gezinsleden. Cognitief ontstaat een grotere oriëntatie op de buitenwereld die in zijn abstractie steeds beter begrepen en beheerst wordt. Er ontstaat behoefte aan exploratie van die wereld. Het ego neemt in kracht toe en dwingt tot uithuis gaan. Intimiteit komt buiten het gezin te liggen, en wie zou anders willen.

De gevangenschap van de parentificatie enerzijds en de drang om eruit te breken zullen in eerste instantie een groot innerlijk conflict opleveren. Een adequate oplossing zou zijn om dit te delen met een vertrouwde ander maar dat is wat de parentificatie nu juist onmogelijk heeft gemaakt: een eerlijke behartiging van de eigen belangen. De parentificatie zorgde ervoor dat de belangen van de ouder behartigd werden, tegen de belangen van het kind in.

Wanneer die spanning te hoog oploopt wordt het voor het kind onmogelijk om dat voor zich te houden en 'knalt' het eruit, vaak gepaard gaande met niet alleen grote boosheid en agressie maar ook met heftige schuldgevoelens, waar het kind niet aan wil toegeven. Het kind snapt de 'innerlijke machtsovername' ook niet. Als er geen eerlijke afweging plaatsvindt van de belangen van het kind - en bij destructieve parentificatie is dat per definitie niet het geval - zal de biologie ingrijpen en een breuk veroorzaken. Voor zolang die duurt want na enige tijd, soms jaren, herstelt zo'n breuk zich meestal wel weer. Wanneer de 'machtsovername' niet plaatsvindt en de parentificatie voort blijft duren kan het kind niet verder ontplooiën en stagneert de sociale en/of de emotionele ontwikkeling (geen reële partner, alles hebben en toch ongelukkig, niet weten wat je wilt).

Enkele handreikingen

De belangrijkste regel is, onafhankelijk van wie er tegenover je zit, ouder of kind: behartig de belangen van zowel de ouder als het kind, dat wil de ouder maar ook het kind, want de laatste heeft niets anders gedaan in voorgaande jaren. Erken de groei en het streven naar zelfstandigheid van het kind, de noodzaak van loskomen, het willen exploreren van de wereld. Erken evenzeer de zorg van de ouders, de noodzaak van de geparentificeerde positie van het kind en wat het daarin heeft gegeven. Het kind ziet de verbondenheid met de ouders ook wel, want anders zou het niet zo in conflict zijn, maar om dat passend uit te drukken moet niet betekenen dat het opnieuw gevangen raakt.

Erkenning geven houdt niet in dat of ouders of kind gelijk krijgt in hun standpunt, want dat standpunt kan door de parentificatie in zijn billijkheid erg verwrongen zijn.

Het gezin van herkomst van de ouders speelt vrijwel altijd een grote rol bij de parentificatie. Soms roept het echter veel weerstand op hier expliciet aandacht voor te vragen. Impliciete uitstapjes naar vroeger verdienen dan de voorkeur. Vragen als: 'Bent u anders van thuis los gekomen?', 'Herinnert dit

u aan vroeger?’ roepen minder weerstand op dan: ‘nu gaan we het komende uur praten over uw gezin van vroeger’.

De vorm van de parentificatie verwijst meestal wel in de richting waar we moeten zoeken in het gezin van herkomst. Wanneer de ouder vroeger de ‘Angel’ was kan die het gedrag van een ‘Devil’ maar moeilijk begrijpen, maar het kind doet wel wat de ouder vroeger nooit heeft gedurfd maar misschien onbewust wel had willen doen. ‘Dat doe je toch anders’ is dan de ouderlijke reactie. Als het kind de ouder is van de ouder dan zitten er wellicht onverwerkte hiaten in de relatie grootouder-ouder. Is het kind de vervangende partner dan moet in eerste instantie gezocht worden in de echtelijke relatie, later misschien de relatie tussen de grootouders.

Vragen als: ‘Wat wilt u uit uw gezin van herkomst meenemen, zien gebeuren, in uw gezin, waar het gaat om adolescenten?’ of ‘Wat juist niet?’ hebben inmiddels bewezen vruchtbaar te zijn.

Wim van Mulligen

Psycholoog/psychotherapeut. Opleiding contextuele therapie bij Prof. Nagy in Philadelphia en bij Ammy van Heusden in Amsterdam. Zelfstandige praktijk contextuele therapie. Stafflid en opleider in Leren over leven.

Literatuur:

Van Mierlo F., Michielsen M., De Buysser M. en Rooijackers-Segers G: Passend geven en nemen: hulpverlening aan volwassenen die als kind geparentificeerd werden. , in Leren over leven in loyaliteit, Acco, 1998, p. 83-107.

Oppenoorth W.H. (1990) Twee vormen van dysfunctioneel ouderschap: een intergenerationele ontleding. , Systeemtherapie, Jg 2 , p.27-34.

Oppenoorth W.H. (1994) Intergenerationele erkenning als behandeling bij extreme parentificatie. Systeemtherapie, Jg 6, p. 99-107.